

yaradıcılığı milli və bəşəri mövzulara həsr olunmuş, aktual məsələlərlə zəngin bir poeziya, xalqın mənəviyyat mənbəyi, bəşəriyyətin ideallar lövhəsidir. “Ümumbəşəriyyət, beynəlmiləllik Şəhriyar poeziyasının üfüqlərini genişləndirən yaradıcılıq qanunauyğunluğu kimi meydana çıxır. ...Öz ölkəsinin, xalqının taleyi ilə bağlı olan vətənpərvər şair beynəlmiləllə, humanist bir sənətkardır” (2, s. 5-7). Bu baxımdan Şəhriyar təkcə Azərbaycan xalqının deyil, bütövlükdə bəşəriyyətin ən nəhəng söz adamlarından biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Akpınar Y. *Azeri edebiyatı araşdırmaları*. İstanbul: Emek Matbaacılık, 1994.
2. Büllür H. *Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar*. Bakı, “Elm”, 1984.
3. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XX əsr). *İki cildə, II c.* Bakı, “Qanun”, 2013.

4. Həbibbəyli İ. *Ustad Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar*. Bakı, “Elm”, 1999.

5. Nəbiyev B. *Kəlamın vüsəti // M.Şəhriyar. Seçilmiş əsərləri. (Tərtib edənlər: N.Rizvan, X.Quliyeva, İ.Qəribov)*. Bakı, Avrasya press, 2005.

6. Şəhriyar M. *Seçilmiş əsərləri. (Tərtib edəni və ön sözün müəllifi akademik İ.Həbibbəyli)*. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2004.

7. Şükürova E. *Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar (həyatı, mühiti, yaradıcılığı)*. Bakı, “Maarif”, 1999.

8. *Ustad Seyid Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar. Divani-türki (Ə.Fərdinin tərtibindən transliterasiya edəni və redaktoru H.Xeyrulla oğlu)*. Bakı: 1993.

9. Ənvəroğlu H. *Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri*. Bakı, “Elm”, 2004.

10. Quliyev E. *Şəhriyar poeziyası və milli təkamül*. Bakı, 2004.

müxtəlif hüquqi-normativ sənədlərdə - qanun, sərəncam, strategiyalarda əks olunan prinsip və tələblərdir.

Təhsilə yeni təfəkkürün gətirilməsi, onun məzmununa verilən tələblər, pedaqoji prosesin təşkilinə yeni yanaşma, gözlənilən nəticələrə hədəflənən standartlar, standartların yerinə yetirilməsi dərəcəsinin monitorinqi, inkişafı təmin edəcək obyektiv qiymətləndirmənin forma və vasitələri – bunların hər biri yeni pedaqoji təfəkkürdən doğan və yeni təhsil strukturunu təyin edən amillərdir.

Təhsilə yeni təfəkkürün gətirilməsi ilk dəfə 1992-ci ildə Ali məktəblərə qəbulun yeni qaydalar əsasında təşkili və ikipilləli ali təhsilin tətbiqi ilə başladı. O vaxtdan müxtəlif mərhələlərlə təhsilin bütün pillələrini əhatə edəcək islahat və tədbirlər planları hazırlanmış, onların ümumtəhsil sistemində tətbiqini nəzərdə tutan strategiyalar müəyyənləşdirilmişdir.

2005-ci il may ayının 19-da Bolonya bəyannaməsini imzalamaqla ölkəmiz 1998-ci ildə dörd ölkə - Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya və Fransa tərəfindən əsası qoyulmuş vahid Avropa ali təhsil məkanına rəsmi şəkildə daxil oldu.

Bütün Avropa birliyi ölkələrinin üzv olduğu bu Bəyannamənin prinsiplərinə əsasən bu məkana daxil olan hər bir dövlət ikipilləli ali təhsil, kredit sisteminin tətbiqi, təhsilin keyfiyyətinə nəzərətin gücləndirilməsi, tələbə və müəllim mobilliyinin genişləndirilməsi, ixtisasların və diplomların tanınması, diploma əlavənin Avropa ölkələrinin ali təhsil haqqında müvafiq sənədlərinə

uyğunlaşdırılması, məzunların işlə təmin edilməsi, Avropa təhsil sisteminin cəlbediciliyinin təmin edilməsi kimi prinsiplərə əməl etməli idi [9].

Məhz bu prinsiplərdən doğan yeni təhsil strukturunu təmin edəcək təlim proqramları təlim üsulları və texnologiyaların, inkişaf etmiş infrastrukturun yaradılması təhsil sistemində köklü dəyişikliklər, eyni zamanda təhsilə yeni düşüncə tərzini gətirdi.

Təhsilin heç bir zaman dəyişməyən vəzifəsi cəmiyyətin inkişafını təmin etməkdir. Lakin bu inkişafın təmini yolları haradan keçə, hansı şərtlər əsasında reallaşa bilər – bu, bütün dövrlərdə təhsilə yeni baxışı və yanaşmanı tələb edir. Yeni yanaşmadan doğan islahatlar yalnız ali təhsil pilləsində deyil, təhsilin bütün pillələri üzrə aparılmışdır.

2006-cı ildə Azərbaycan Respublikası ümumi təhsilin Konsepsiyası – Milli Kurikulumu hazırlanaraq səviyyələr üzrə ümumorta təhsilə verilən tələblər, məzmun standartları, məqsəd, səviyyələr üzrə ümum nəticələr, tədris olunacaq fənlər və onların dərs miqdarı, pedaqoji prosesin təşkili prinsipləri, nailiyyətlərin qiymətləndirilmə sistemi hazırlanmışdır.

2007-ci ilin iyulundan isə ibtidai təhsil səviyyəsində bütün fənlər üzrə yeni fənn kurikulumları hazırlanmış, 2008-2009-cu tədris ilindən başlayaraq ümumtəhsil məktəblərinin I sinifində yeni məzmun tətbiq edilməyə başlanmışdır.

2010-cu ildə təhsil sahəsində dövlət standartları bazasında ümumi təhsil pilləsinin bütün səviyyələri üzrə fənn

proqramları (kurikulumları) tərtib edilərək, təhsilə olan yeni baxışın sərhədləri müəyyənləşdi. Təhsilin məzmunu, onun idarə edilməsi, maddi-texniki və tədris bazası, infrastrukturu, təhsilverənlərin nəzəri bilikləri, pedaqoji hazırlıq dərəcələri, təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdislərinin səviyyəsinin mövcud beynəlxalq tələblər əsasında qurulması - bunların hamısı təhsilə yeni yanaşma və onun qarşısında duran yeni tələblər kontekstində 2012-2013-cü tədris ilindən ümum orta təhsil səviyyəsində, 2017-2018-ci tədris ilindən başlayaraq isə tam orta təhsil səviyyəsində yeni fənn proqramları (fənn kurikulumları) tətbiq edilməyə başlanmışdır.

Təhsil sisteminin məzmunu, forma və strukturunu, mahiyyəti, forma və həcmi təhsil proqramı adlı sənədlər toplusunda yer almışdır. Təhsilə yeni düşüncə tərzini gətirildikdən sonra bu proqramlar yenidən işlənmiş, fərqli yanaşmalar baxımından struktur dəyişikliyinə uğrayaraq yeni bir biçim qazanmışdır. Kurikulum struktur baxımından iki xarakterə malikdir:

1. Milli kurikulum (Milli təhsil proqramı) – hər bir pillə üzrə keçiriləcək təhsilin strukturunu özündə əks etdirən səciyyəvi sənəd.

2. Fənn kurikulumu – daha konkret fənn üzrə həyata keçiriləcək təhsil fəaliyyətini əks etdirən proqram.

Milli kurikulumun strukturunu aşağıdakı bölmələrdən ibarətdir:

1) Təhsilalanlara qoyulan tələblər məcmusu (təhsilli şəxsə cəmiyyətdə verilən tələblər);

2) Təhsilin məzmun standartları;

3) Fənlər üzrə həftəlik dərsin miqdarı (saat);

4) Pedaqoji prosesin təşkili prinsipləri;

5) Nailiyyətlərin qiymətləndirilməsi [2].

Təhsil pillələri üzrə verilən bilik, bacarıq, vərdislər sistemindən sonra hər bir təhsilalan müəyyən biliyə malik olur, qazandığı bilikləri həyata tətbiq etmə vərdisləri qazanır, nəhayət, bir vətəndaş və şəxsiyyət kimi mənəvi dəyərlərə sahiblənir. Bu dəyər və biliklərin məcmusundan doğan tələblər vardır ki, təhsil sistemi həmin tələblərə cavab verəcək şagird və məzunlar formalaşdırmaqla dövlət və cəmiyyət qarşısında məsul olduğu vəzifələri yerinə yetirmiş sayılır.

Təhsilalanların qazanmalı olduğu bilik və bacarıqlar məcmusu təhsilin məzmununu təşkil edir. Təhsilin məzmunu dövlət tərəfindən müəyyənləşir və müxtəlif rəsmi sənədlərdə - təhsil və tədris proqramlarında, dərslik və dərs vəsaitlərində əks olunur. Milli kurikulumda hər bir təhsil pilləsini əhatə edən məzmun standartları hazırlanaraq bu pillələr üzrə təhsilin məqsədi və əldə edilməli olan təlim nəticələri müəyyən olunmuşdur. Bundan başqa təhsil pillələri üzrə fənlərin tədrisi əsaslandırılaraq bu fənlər üzrə təlim nəticələri də müəyyənləşmişdir.

Milli kurikulumda təhsilin pillələr üzrə məzmun standartları müəyyənləşdirildikdən sonra onun həcmi - siniflər üzrə tədris olunacaq fənlərin həftəlik dərs yükü müəyyən olunur.

Milli təhsil proqramında yer alan kriteriyalardan biri pedaqoji prosesin

qurulması – onun tamlığının gözlənilməsi, bərabər imkanların yaradılması, şagirdyönümlülük, inkişafyönümlülük, fəaliyyətin stimullaşdırılması, dəstəkləyici mühitin yaradılması prinsipləri üzərində təşkilini təmin etməkdir.

Təhsilalanların nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi fərqli pillələrdə müxtəlif formalarda aparılır. Ümum təhsil məktəblərində qiymətləndirmə

1. Məktəbdaxili

1) Şagird irəliləyişlərinin monitoringi – məktəb səviyyəsində, müəllimlər və məktəb rəhbərləri tərəfindən

* Formativ – müntəzəm, davamlı;

* Kiçik summativ – bəhs və bölmələr üzrə;

* Böyük summativ – yarımilliklər üzrə aparılır.

2) Kurikulum üzrə qiymətləndirmə – müvafiq məzmun standartları əsasında şagird nəticələrinin yoxlanılması

3) Təhsil pillələri üzrə yekun qiymətləndirmə – mərkəzləşmiş buraxılış imtahanları formasında aparılır, müvafiq rəsmi sənəd verilir.

2. Milli qiymətləndirmə – 4-5 ildən bir təhsilin təşkili, planlaşdırılması, aparılma şəraiti haqqında toplanan sənədlər əsasında mövcud təhsil proqramlarının (kurikulumları) keyfiyyətlik səviyyəsi yoxlanılır.

3. Beynəlxalq qiymətləndirmə – 3 ildən bir şagird göstəriciləri əsasında təhsilin mövcud vəziyyəti müəyyənləşir.

Milli təhsil proqramının strukturuna daxil olan bölmələrdən biri və ən geniş həcmli olanı isə konkret fənn üzrə kurikulumların (proqramların) hazırlanmasıdır.

Fənn kurikulumları özünəməxsus struktura malikdir:

1. Giriş – fənnin məqsədi, vəzifəsi, əhəmiyyəti, xarakterik xüsusiyyətləri.

2. Məzmun – pillə üzrə təlim nəticələri, fənn üzrə məzmun xətləri, sinif üzrə ümumi təlim nəticələri (əsas məzmun standartları), alt standartlar (ümumi təlim nəticələri əsasında hazırlanır), şagird nailiyyətlərinə verilən minimum tələblər.

3. Təlim strategiyaları – fənn üzrə təlimin təşkilinə verilən əsas tələblər, forma və üsullar barədə tövsiyələr.

4. Qiymətləndirmə nümunələrinin hazırlanması – kurikulum və pillələr üzrə yekun qiymətləndirmə vasitələri.

Azərbaycan dilinin tədrisi dövlətçilik prinsiplərindən irəli gələn strateji bir məqam olaraq daim əhəmiyyətli sayılmışdır. Bu fənn milli təfəkkürün, mənəvi dəyərlərin təhsilalanlara aşılmasında, təhsilin şəxsiyyətin formalaşdırılması prinsipinin reallaşdırılmasında daha çox rol oynayır.

Ana dili – özü-özlüyündə milli, mənəvi, tarixi dəyərlərin təzahür etdiyi, milli varlıq, milli yaddaş, milli düşüncə anlayışlarının inikas etdiyi məhfumdur, eyni zamanda dövlət dili kimi dövlətimizin müstəqillik, suverenlik simvoludur. Ana dili – Azərbaycan dili fənni elmi-nəzəri anlayışların tədrisi ilə yanaşı milli-mənəvi, əxlaqi, tarixi yaddaşımızın təbliği, təsdiqi, gənc nəsle ötürülməsi funksiyasını yerinə yetirir.

Ölkəmizdə təhsilin dövlət dilində aparılması mütləqliyi ilə yanaşı təhsil müəssisələrində tədris pillələrinin bütün səviyyələri üzrə “Azərbaycan dili” fənninin tədrisi nəzərdə tutulub və ümum təhsil üzrə hazırlanmış milli proqramların “Ana dili”, təlimin digər dillərdə aparıldığı məktəblər üçün isə

“Azərbaycan dili” fənni ilə başlaması da təsadüfi hal deyildir.

Dil – milli təfəkkürün, milli inkişafın və milli özünütədqin əvəzənməz amildir. Tədrisin milli dildə - Azərbaycan dövlət dilində aparılması strateji əhəmiyyət daşıyır. Dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, təfəkkürün təzahür formasıdır, eyni zamanda təfəkkürün inkişaf səviyyəsinin göstəricisidir.

Min illəri əhatə edən zəngin şifahi və yazılı söz xəzinəmiz milli təfəkkürümüzün, düşüncə tərzimizin bariz sübutu olduğu üçün nəsil-dən-nəslə ötürülərək yaşadıdır. Sadə şifahi xalq dilindən tutmuş dünya səviyyəli ustad söz dühalarımızın yazılı əsərlərinin dilinə qədər hamısı xalqımızın elmi, zəkası, müdrikliyi, mənəvi zənginliyi, əxlaqi dəyərlərindən doğan milli özünə-dərki əks etdirən nəhəng dünyadır.

Tədrisin milli dildə qurulması - övladlarımıza bu dilin səmərəli şəkildə çatdırılması, bu xəzinənin qorunması vacibdir. Həmçinin bu miras gələcək nəslin millətərdə özünü təsdiqin ən yaxşı və ən həqiqi sübutudur. Onun qorunması, gələcəyə çatdırılması, zənginləşdirilməsi, aşkara çıxarılması işi birbaşa Azərbaycan dili fənninin tədrisindən ciddi şəkildə asılıdır.

Digər yandan, vərdislərinin inkişaf etdirilməsi prinsipindən yanaşsaq I sinifdən başlayaraq tədris olunan bu fənn əlifbanın öyrənilməsi, yazı texnikası, hüsnxətt qaydaları, ifadəli oxu, lügət ehtiyatının zənginləşdirilməsi, qrammatik qaydaların tətbiqi bacarıqlarının formalaşdırılması və eyni zamanda Azərbaycan xalqının dili, tarixi, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətləri, mədəniyyət

yəti, adət-ənənələri haqqında ilkin anlayışların yaradılmasını təmin edir.

Əsas təhsil səviyyəsində bu fənnin vasitəsilə şagirdlərdə düzgün şifahi və yazılı nitq vərdislərinin inkişaf etdirilməsi, nitqin zənginliyi, təcrübə baxımından əhəmiyyətli olan dilçilik anlayışları və qaydalarının mənimsənilməsi, dil hadisələri zəminində şagirdlərin idrak fəaliyyətinin və ünsiyyət bacarıqlarının inkişafı, şagirdlərdə ana dilində məhəbbət və hörmət hissinin formalaşdırılması təmin edilir.

Orta təhsil səviyyəsində isə öncəki istiqamətləri inkişaf etdirilməklə ədəbi dilin üslublarından istifadə imkanlarının genişləndirilməsi, şifahi və yazılı nitq prosesində nitq mədəniyyətinin tələblərinə riayət edilməsi, natiqlik vərdislərinin yaradılmasına çalışılır [2].

Beləliklə, Azərbaycan dili təliminin məzmunu üzrə aşağıdakı təlim nəticələri nəzərdə tutulub:

Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üzrə (ibtidai təhsil üzrə) şagirdlər

- * savadlı oxuyur və yazır;
- * dialoqa girir;
- * gördüyünü və eşitdiyini danışa bilir;
- * faktları qruplaşdırır, mətnlər qurur;
- * ölkəsi haqqında ilkin məlumatları təqdim edə bilir;

* müxtəlif mənbələrdən istifadəni bacarır.

V-IX siniflərdə (əsas təhsil üzrə) şagirdlər

- * fonetik, leksik, qrammatik anlayışları əsaslandırır, fərqləndirə bilir;
- * mətni məzmununa görə hissələrə ayırır, təhlil edə bilir;
- * müxtəlif üslublarda mətnlər qurur;

* müstəqil, yaradıcı işləyə bilir (məsələn, tədbirlər təşkil edir):

X-XI siniflərdə (orta təhsil üzrə) şagirdlər

* üsluba görə mətnləri müqayisə edə bilir;

* mövzunun üslubunu təyin edə bilir;

* şifahi və yazılı nitqini ifadəli və düzgün qura bilir;

* müxtəlif üslublarda nümunələr – yazılı təqdimatlar edə bilir;

* tədbirlərin hazırlanmasında iştirak edir.

Azərbaycan dili fənnin məzmun xətləri bütün təhsil pillərində eynidir.

* Dinləyib –anlama və danışma

* Oxu

* Yazı

* Dil qaydaları

Məzmun xətləri konkret fənn üzrə məzmunun müəyyən zəruri hissələrə bölünməsidir. Bu, fənn üzrə ümumi təlim nəticələrinin reallaşdırılmasını təmin etmək üçün nəzərdə tutulub.

Fənn kurikulumlarının tərkib hissəsi olan təlim strategiyaları – pedaqoji prosesin təşkili prinsipləri (təlimin təşkilinə verilən əsas tələbləri), fənn üzrə təlimin planlaşdırılmasını, tövsiyə oluna bilən forma və üsulları əhatə edir.

Tamliq, şagirdyönümlülük, inkişaf-yönümlülük, fəaliyyətin stimullaşdırılması, təlimdə bərabər imkanların və dəstəkləyici mühitin yaradılması – təhsil sistemində pedaqoji prosesin təşkili zamanı bu prinsiplərin nəzərə alınması təlimdə strateji mövqeni müəyyənləşdirir.

Tərbiiyədici, inkişafetdirici və öyrədici xüsusiyyətlər pedaqoji prosesin

tamlığını təşkil edir. Təlimdə təkzi oluna bilməyən, arxa plana atılması qeyri-mümkün olan, fasiləsiz, arası kəsilmədən reallaşdırılan proses tərbiiyə etmək prosesidir. Müxtəlif cəmiyyətlərdə, eləcə də eyni cəmiyyətin müxtəlif inkişaf mərhələlərində tərbiiyənin məqsədi dəyişə bilər, lakin pedaqoji prosesdə iştirak edən və aparıcı rol oynayan pedaqoq (hansı təhsil pilləsində olmasından asılı olmayaraq) bu prosesdə yalnız cəmiyyətin və təhsilin şəxsiyyətə qoyduğu tələbləri deyil, eyni zamanda tarixən formalaşmış milli-mənəvi dəyərləri də daim göz önündə saxlamalıdır. Pedaqoq yalnız elm öyrətmir, eyni zamanda şəxsiyyətin formalaşması prosesində mühüm rol oynayır. Ədalətli olmaq, qanunlara riayət etmək, haqqı müdafiə etmək, qorxmamaq, prinsipial olmaq, sənə məxsus olana dəyər vermək, onu qorumaq, düzgün danışmaq, məsuliyyətli olmaq, üzərinə düşən vəzifəni yerinə yetirmək, cəmiyyət üçün faydalı olmaq, özünə dəyər vermək, hər zaman nikbin düşünmək, ruhdan düşməmək – bunlar insanın ömür boyu ehtiyac duyduğu, onun şəxsiyyətini formalaşdıran önəmli xüsusiyyətlərdir. Biz istəsək də, istəməsək də hər bir uşaq, şagird, tələbə iştirak etdiyi tədris prosesində yalnız elmi bilikləri öyrənmir, eyni zamanda onun psixoloji, fəlsəfi, sosial baxışları da formalaşır.

Pedaqoq haqqı müdafiə etməli, yaşından asılı olmayaraq qarşısında dayanana şəxsiyyət kimi yanaşmalı, onu incidəcək hərəkətə yol verməməlidir. Pedaqoji prosesdə vacib şəxs təhsil alan olmalı, onun hüquqları (qarşı tərəfin haqları

tapdanmamaq şərti ilə) qorunmalıdır. Şagird və tələbənin hər hansı bir şəhvi varsa, onu peşəkar şəkildə, olduqca ehtiyatla düzəltmək lazımdır.

Təlim üç başlıca funksiyanı yerinə yetirir: öyrətmək, tərbiiyə etmək və inkişaf etdirmək.

Təlim prosesinin xarakteri, məzmunu və təşkili formaları cəmiyyətin tələbi ilə, elmi-texniki tərəqqinin təsiri ilə müəyyən olunur.

Təlim prosesi öyrətmə fəaliyyətinin bütün ünsürlərini özündə əks etdirir. Təlim prosesinin ünsürlərinə təlimin məqsədi, motivləri, məzmunu, vasitə və metodları, təşkili formaları, təlimin nəticələri daxildir. Təlim modelləri - passiv, aktiv (fəal) və interaktiv olmaqla üç əsas qrupa ayrılır.

Passiv təlim prosesində müəllim dərslərin aparıcı siması, şagirdlər isə passiv dinləyicilərdir. Mühazirə-dərs bu metodun çox yayılmış formasıdır, əsas xüsusiyyəti öyrənmələrin deyil, öyrədici mühitin fəallığının üstün olmasından ibarətdir.

Fəal təlim zamanı müəllimlə yanaşı şagirdlər də fəal olurlar. Burada hər iki tərəf bərabər hüquqlara sahibdirlər və təlim demokratik münasibətlər əsasında qurulur.

Fəal metodlar şagirdlərin müstəqilliyini və idrak fəallığını stimullaşdırmağa imkan yaradır. Bu təlim modeli adətən yaradıcı xarakterli ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi və şagird-müəllim münasibətləri sistemində ünsiyyətin zəruriliyinin təmin olunması tələbi ilə şərtlənir. Bu modelin əsas çatışmazlığı ondan ibarətdir ki, şagirdlər öyrənmə subyekti kimi yalnız özləri

üçün çalışır, onlar müəllimdən başqa prosesin digər iştirakçıları ilə heç bir qarşılıqlı təsirdə ola bilmirlər. Bu tipli dərslərin qurulmasında bir çox metodlardan istifadə olunur. Bunlar ənənəvi təlim metodları kimi tanınır. Beləliklə, qeyd etmək olar ki, bu metodlar özünün birtərəfli istiqaməti, xüsusən müstəqil fəaliyyət, özünütəhsil, özünütərbiiyə, özünü inkişaf texnologiyaları üçün yetərli olsa da, qrupda təcrübə mübadiləsi və qarşılıqlı təsir bacarıqlarının inkişafını təmin edə bilmir.

İnteraktiv təlim idraki və kommunikativ fəaliyyətin elə bir formasıdır ki, tədris olunan mövzunun mənimsənilməsində proses iştirakçılarının hər biri aktiv iştirak edir. Bu prosesdə yalnız müəllimlə şagirdlər deyil, həm də şagirdlər öz aralarında söhbət və dialoq qura bilirlər.

Aydındır ki, interaktiv dərslər öz strukturu ilə ənənəvi dərslərdən fərqlənir. Bu cür dərslər təlim prosesinə yeni gətiriləni üçün onun təşkili müəllimdən peşəkarlıq və yaradıcı fəallıq tələb edir. Belə dərslərin strukturuna onun qeyri-adi və maraqlı olması üçün interaktiv təlim modelinin elementləri interaktiv texnologiyalar, yəni konkret interaktiv metod və priyomlar daxil edilməlidir. İnteraktiv təlim və onun əsasında duran interaktiv texnologiyalar şagirdin daim öyrədici sistemin fəal avtonom elementi rolunda çıxış etməsini tələb edir. İnteraktiv təlim informasiyanın passiv rejimdə deyil, əqli inkişafa yol açan fəal mənimsənməsini təmin edir.

İnteraktiv təlim metodlarında istifadə edilən müxtəlif dərslər tipləri vardır. On-

lardan bir neçəsinə nəzər salaq.

Təqdimat—bu tipli dərslər şagirdin tədqiqat işinin təqdimatı üzərində qurulur. Şagirdlər tədqiqatın nəticəsini müxtəlif yollarla təqdim edə bilir, fikirlərini ifadə etmək, mükəmməl nəticə çıxarmaq bacarığına yiyələnirlər. Təqdimata hazırlaşan şagird qrup halında işləyəndə ünsiyyət mədəniyyətinə yiyələnir, fikir bölüşməyi bacarır, əqli məhsullarını uyğun bir şəkildə təqdim etməyi öyrənirlər. Vaxtdan səmərəli istifadə, fikrin dəqiq və yığcam çatdırılması, düşüncəni şərh etmək bacarığı - bunlar şagirdlərin işlərini təqdim edərkən əldə edə biləcəyi keyfiyyətlərdir. Təqdimat fərdi və ya bir neçə nəfərlik qrup şəklində keçirilə bilər, onun qiymətləndirilməsi isə dinləyicilər tərəfindən müzakirə və ya meyar cədvəli əsasında aparılır. Azərbaycan dili dərslərində bu xüsusi əhəmiyyət kəsb edən dərslər tipi sayıla bilər, çünki bu prosesdə əsasən yazılı və şifahi nitqdən istifadə olunur.

Kublaşdırma – tədqiqat metodlarından biri olub mövzunun hərtərəfli öyrənilməsinə şərait yaradır.

1.Kub düzəldilir.

2.Kubun hər üzünə verilən altı göstərişdən biri yazılır. (Bu barədə interaktiv iş vərəqləri haqqında verilmiş əlavələrdə yazılıb)

3.Müzakirə olunacaq mövzu müəyyən edilir.

4.Sinif 6 qrupa bölünür və hər qrupa mövzu üzrə bir göstəriş verilir.

5.Şagirdlər təlimatlandırılır.

6.Şagirdlər təsvir, müqayisə, əlaqələndirmə, təhlil, tətbiq, mübahisə edirlər.

7.Təqdimat edirlər.

8.Nəticə çıxarır, ümumiləşdirmə aparırlar.

9.Yekun nəticə lövhədən asılır.

Şagird mövzunu təsvir və müqayisə etməyə, əlaqələndirməyə, təhlilə, tətbiq və mübahisəyə yönəldir. Bu zaman şagirdin tənqidi və məntiqi təfəkkürü inkişaf edir, mövzuya hərtərəfli baxışı, qiymətləndirmə bacarığı, əməkdaşlıq vərdisləri formalaşır.

Bu metodla müəllim şagirdlərin mövzunu, vəziyyəti tədqiq edə bilmə, mürəkkəb və integrativ yanaşma bacarıqlarını aydın təyin edə bilir.

Ziqzaq - iri həcmli əsərlərin mətni üzərində aparılan iş üsuludur.

Tədqiq olunacaq mətn hissələrə bölünərək nömrələnir. Qruplarda şagirdlər 1-dən 4-ə qədər sayırlar. Qrupdakı ekspert şagirdlər müvafiq nömrələrlə işarələnir, sonra eyni nömrəli şagirdlər bir parta ətrafına toplanır, mətnin müvafiq hissəsini oxuyur, verilmiş tapşırıqları yerinə yetirirlər. İş başa çatdıqdan sonra ikinci qrupa qayıdır, ekspert kimi əldə etdikləri informasiyanı bir-biri ilə bölüşür və mətn üzərində işi bütövləşdirirlər. Vaxtdan səmərəli istifadəyə şərait yaranır, əməkdaşlıq vərdislərini inkişaf etdirir.

Beyin həmləsi – 5-10 dəqiqə ərzində şagirdlərin mövzu və qoyulan problem üçün müxtəlif ideyalar irəli sürməsidir. İlk ideyanın formalaşmasında beyin həmləsinin xüsusi yeri var. O, yeni biliklərin üzə çıxarılmasında, müzakirə olunacaq məsələyə maraq oyatmaqda əvəzsiz rol oynayır.

Müəllim həll olunmalı problemi elan edir, sual ya yazılı, ya da şifahi verilir.

Yeni mövzu ilə əlaqədar hər hansı bir fikrin, ifadənin tamamlanması üçün mümkün variantları müəyyənləşdirmək tapşırığı vermək də olar.

Şagirdlərin mümkün qədər çox fikir söyləməsinə şərait yaradılmalıdır. Onlar vaxt itirmədən problemlə bağlı yığcam şəkildə müxtəlif ideyalar, təkliflər irəli sürürlər. Söylənilənlərə heç bir şərh verilmədən, tənqidi münasibət bildirilmədən lövhədə qeyd olunduqdan sonra təhlil və müzakirə mərhələsi başlanmalıdır. İdeyalar qiymətləndirilərək, lehinə və əleyhinə fikirlər söylənərək müzakirə olunan problemin həlli üçün faydalı hesab edilən fikirlər şagirdlər tərəfindən seçilməlidir.

BİBÖ – şagirdlərin nəyi bilirik, nəyi bilmək istəyirik, nəyi öyrəndik və nəyi öyrənməliyik düşüncələrini cavablandırmağa şərait yaradır, mövzu və problem haqqında düşüncəni təmin edir.

Müəllim lövhədə 3 sütundan ibarət cədvəl qurur və aşağıdakı bölmələri qeyd edir: “Nəyi bilirik”, “Nəyi bilmək istəyirik”, “Nə öyrəndik və hələ nələri öyrənməliyik”.

Mənimsənmiş biliklər bir daha nəzərdən keçirilir və öyrənilməli məsələlər və suallar müəyyənləşir. Bunun üçün ya müəllim, ya da şagirdlər cütlər, qruplar halında mətni oxuyurlar. Mövzuyla bağlı əvvəlki biliklərə dair qeydlər aparırlar. Mətn oxunduqdan sonra müəllim “Nəyi bilmək istəyirik” suallarına qayıdır, əgər mətnə sualların cavabları verilibsə, o zaman onları “Nə öyrəndik və hələ nələri öyrənməliyik” bölməsində qeyd etdirir.

Qeydlər dinlənilir, cavablar müvafiq bölmədə qeyd edilir. Əvvəlki biliklərin

yeni öyrəndikləri biliklərlə müqayisəsi aparılır.

Mühazirə - məlumatın müəllimdən şagirdə ötürülmə üsuludur. 10-15 dəqiqə ərzində aparılan mühazirə üsulu mövzu ilə bağlı məzmunun zənginləşdirilməsi, tamamlanması üçün daha əlverişli sayılır.

Mühazirə ilə bağlı aşağıdakı məsələlərə nəzər yetirmək məqsədə müvafiqdir:

* Mühazirənin məqsəd və vəzifələrini dəqiq müəyyənləşdirmək,

* Plan tərtib etmək və onu şagirdlərə paylamaq (və ya lövhədə yazmaq).

* Əyani və texniki vasitələrdən istifadə etmək.

Müəllim mühazirə prosesini verbal (suallar vermək) və vizual (şagirdlərin sifətlərinin ifadəsini və jestlərini müşahidə etməklə) tənzimləməlidir.

Karusel - dərstdən əvvəl iri ağ kağızlarda (vatman) mövzuya aid suallar yazılır. Müəllim müxtəlif sual yazılmış bu kağızları qruplara verir. Qrup üzvləri sualları oxuyur və hər kəs bir cavab yazır. Kağızlar saat əqrəbi istiqamətində müəllimin köməkliyi ilə qruplara ötürülür. “Karusel” kimi kağızlar bütün digər qruplardan keçərək axırda öz qrupuna qayıdır. Müəllim bu kağızları yazı lövhəsinə yapışdırır və bütün sinif cavabları müzakirə edir.

Klaster (şaxələndirmə) - müəllim tərəfindən lövhədə və ya iş vərəqlərində dairə çəkilir və onun mərkəzində yazılmış anlayış ilə bağlı söz və ya ifadələr söyləmək şagirdlərə tapşırılır.

Mərkəzdə yazılmış anlayışdan başlayaraq hər növbəti söz, onunla əlaqəli sözlər xətlərlə birləşdirilir. Vaxt

bitənə qədər daha çox fikir yazmaq və onları əlaqələndirmək tövsiyə olunur. Vaxt bitəndən sonra alınan klaster müzakirə edilir və ümumiləşdirmə aparılır.

Müzakirə - əsas vəzifəsi problemi təhlil edərək həlli yolunu tapmaq, düzgün qərar qəbul etmək üçün imkan yaratmaq, mövzu ətrafında ideya, məlumat, təəssürat, təhlil və təkliflərin qarşılıqlı mübadiləsini təşkil etməkdir. Bu üsul şagirdlərin dinləmək, təqdim etmək, sual vermək mədəniyyətini formalaşdırır, məntiqi və tənqidi təfəkkürünü, şifahi nitqini inkişaf etdirir.

Qaydalar əvvəlcədən şagirdlərə xatırladılır. Mövzu aydın şəkildə ifadə olunur. İnkişafetdirici suallar vermək və şagirdlərin cavablarını nəzərdən keçirməklə müəllim müzakirəni tənzimləyir. Bu zaman cavabı "bəli" və ya "xeyr" olan qapalı suallar vermək uyğun deyil.

Müzakirədə mövzuya aid "Nə baş verdi? Nə üçün baş verdi? Bu başqa cür ola bilərdimi və necə? Siz bu vəziyyətdə nə edərdiniz? Sizin fikrinizcə, həmin obraz nə hiss etdi? Siz bu şəraitdə nə hiss edərdiniz? Bu, düz idi mi? Nə üçün?" kimi suallardan istifadə olunur.

Söz assosiasiyaları - bu üsul zamanı mövzuya aid əsas söz (və ya söz birləşməsi) lövhəyə yazılır. Şagirdlər həmin söz ilə bağlı ilk xatırladıqları fikirləri söyləyir və həmin fikirlər müəllim tərəfindən lövhəyə yazılır. Mövzu ilə bağlı olan sözlər deyilən fikirlərin arasından seçilir və əlaqələndirilir, onlardan anlayış və yaxud ideya çıxarılır. Bu anlayış əsasında yeni materialın öyrənilməsinə başlanılır. Bu üsul həm də şifahi formada tətbiq edilə bilər.

Problemlə vəziyyət - bu üsul tənqidi təfəkkürü, təhliletmə və ümumiləşdirmə vərdişlərini inkişaf etdirir. Müəllim əvvəlcədən problemi və müzakirə üçün sualları hazırlayır. Şagirdlər 4-5 nəfərlik qruplara bölünür. Problemlə vəziyyət əks olunmuş iş vəzifələri uşaqlara paylanır. Hər qrup təklif edilən vəziyyətlərdən birini müzakirə edir və həlli yolunu göstərir. Qruplar öz işlərini bitirdikdən sonra sinifdə ümumi müzakirə aparılır.

Layihələrin hazırlanması - Şagirdlərin müxtəlif mövzular üzərində uzun müddət müstəqil işləyərək hazırladıqları layihələrin təqdim edilməsidir. Bu, şagirdlərin tədqiqat vərdişlərinin, biliklərə müstəqil yiyələnmə bacarıqlarının formalaşmasına, müstəqil şəkildə fəaliyyət proqramlarını qrafik üzrə quraraq vaxt və işinin planlaşdırılmasına kömək edir, onların bir-biri ilə, eləcə də məktəbdən kənar müxtəlif insanlarla qarşılıqlı əlaqəsinə, hadisələrə müxtəlif aspektdən yanaşaraq onu daha dərinləndirən öyrənməsinə imkan verir, həmçinin mövzuya dair ədəbiyyatdan istifadə bacarıqlarını formalaşdırır.

Konkret mövzu, problem ya müəllim tərəfindən müəyyən edilərək sinifdən birləşmədən birini seçmək imkanı verilir, ya da problem sinif tərəfindən "əqli hücum" üsulu ilə seçilir. Hər iki tərəf birlikdə layihə üzərində işin başlama və başa çatma müddətini, istifadə olunacaq əyani vasitələri (ədəbiyyatlar, mənbələr, təsviri vasitələr və s.) bunları əldə etmək yollarını, iş formalarını (fərdi, ya da qrup şəklində) müəyyən edirlər.

İşin icrasına şagirdlər özləri cavabdehdirlər, lakin proses zamanı müəllim

suallara cavab verə, yol göstərə bilər. Hesabat, xəritə, illüstrasiya, fotosəkillər, cədvəllər, qrafiklər - bunlar tədqiqatın nəticəsi hesab olunur.

Sorğu vəzifələri və müsahibə - bu üsul araşdırılan məsələ ilə bağlı fakt və hadisələr haqqında müəyyən qrupların ictimai rəyini öyrənmək məqsədilə aparılır. Sorğu vəzifəsində problemə uyğun suallar qoyularaq tərtib edilir və iştirakçılar bu vəzifəni müstəqil doldururlar.

Müsahibə araşdırılan məsələ ilə bağlı məlumat toplamaq üçün aparılır. Sorğu vəzifəsi və ya müsahibənin aparılması zamanı aşağıdakı mərhələlər gözlənilməlidir.

Problem müəyyən edilir, sorğu və ya müsahibə keçirmək üçün suallar hazırlanır (işin təşkili), məlumatlar toplanır (suallara cavab toplanır), əldə edilmiş məlumatlar təhlil edilir və ümumiləşdirilir.

Göründüyü kimi, Azərbaycan dili dərslərində istifadə edilə bilən təlim modelləri və metodları müxtəlifdir. Bu fənni tədris edəcək müəllim istifadə olunan başlıca metodlardan - həm ənənəvi dərslər metodlarından, həm də interaktiv metodlardan, sinifdən xaric və məktəbdənkənar işlərin təşkilindən istifadə yollarını öyrənməli, onların tətbiqini ustalıqla etməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikasının Təhsil haqqında Qanunu", "Azərbaycan" 2009-cu il 19 iyun.

2. Azərbaycan Respublikasında ümumi

təhsilin Konsepsiyası (Milli kurikulum). 30 oktyabr 2006.

3. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. "Xalq qəzeti", 25 oktyabr 2013-cü il.

4. Ali təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramı, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il 23 aprel tarixli 75 nömrəli qərarı.

5. Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları. Bakı: "Təhsil", 2008.

6. "Azərbaycan Respublikasında Təhsil İslahatı Proqramı", 1999-cu il 15 iyun tarixli 168 nömrəli sərəncam.

7. H. Balyev. Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı-2003.

8. Mehrabov A. Müasir təhsilin metodoloji problemləri. Bakı, "Mütərcim", 2012.

9. Müdafiə Mahmudov. Bolonya prosesi: problemlər, perspektivlər və reallıqlar. "Elm və təhsil" nəşriyyatı, Bakı, 2010.

10. Təhsil sisteminin idarə olunmasının pedaqoji-psixoloji problemləri (nəşrə haz.: A. Abbasov). Bakı: "Mütərcim", 2011.

11. <http://www.curriculum.org/>

12. aztehsil.com 13.

office@edu.gov.az 2009 ©.

SUMMARY

Training of the Azerbaijani language - New pedagogical thinking

The main goal of education in the Republic of Azerbaijan is to grow independently and creatively thinking citizens and individuals. Our state protects the right of every citizen to education at all levels, regardless of gender, race, language and religion, political convictions, nationality, social status and physical abilities. The structure of the Azerbaijani education system is governed by the Law on Education of the Republic of Azerbaijan.

The language of instruction in the educational institutions of the Republic of Azerbaijan is the state language - Azerbaijani. Language is not only communication, but also a form of expression of thought. A rich language shows a

rich mentality, and sharp thinking of the one who has it.

In connection with the introduction of new pedagogical thinking in education, the national curriculum at all levels of education in Azerbaijan - the curriculum was developed and used.

Curriculum-national and educational are two forms of curriculum. Here are content standards, training methods, and training strategies that cover a whole range of subjects and a specific subject. Subjects of the curriculum of the Azerbaijani language cover the characteristic features of this subject.

РЕЗЮМЕ

Обучение азербайджанскому языку - новое педагогическое мышление

Основной целью образования в Азербайджанской Республике является – вырастить независимо и творчески мыслящих граждан и отдельных лиц. Наше государство защищает право каждого гражданина на образование на всех уровнях независимо от пола, расы, языка и религии, политических убеждений, национальной принадлежности, социального статуса и физических возмож-

ностей. Структура азербайджанской системы образования регулируется Законом об образовании Азербайджанской Республики.

Язык обучения в учебных заведениях Азербайджанской Республики - государственный язык - азербайджанский. Язык - это не только общение, но и форма выражения мысли. Богатый язык показывает богатый менталитет, и острое мышление того, кто им обладает.

В связи с внедрением нового педагогического мышления в образование, национальная программа обучения на всех уровнях образования в Азербайджане – была разработана и используется curriculum.

Curriculum-национальный и учебный это две формы curriculum. Здесь приведены стандарты контента, методы обучения и стратегии обучения, которые охватывают целый ряд предметов и конкретный предмет. Тематика curriculum азербайджанского языка охватывает характерные черты этого предмета.

BƏDİİ ÜSLUBUN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Sevil NƏCƏFOVA,

ADNSU-nin «Azərbaycan dili» kafedrasının müəllimi

Açar sözlər: söz, dil, ədəbiyyat, üslub

Ключевые слова: слово, язык, литература, стилистические

Key words: word, language, literature, stylistic

Üslubiyyat bir termin kimi XX əsrin ikinci rübündə elmə daxil olmuş, əsasən, ədəbiyyatşünaslığa aid edilmişdir. Keçən əsrin 40-cı illərindən başlayaraq dilçilikdə və ədəbiyyatşünaslıqda lider V.V.Vinoqradov üslubiyyatın müstəqil dil sahəsi olduğunu sübut edərək göstərdi ki, bədii üslub məhz bədii dillə yaranır. Buna görə də o, dilçilik sahəsi olmalıdır.

Mövcud funksional üslublar içərisində isə fikrin dürüst, dəqiq ifadəsi bütün üslublardan tələb olunur, lakin dəqiqlik və dürüstlük təzahürü üçün hər üslubun özünə məxsus forması vardır və ədəbi dilə, onun normalarına daha çox təsir göstərən bədii üslubdur.

Bədii üslubda obrazlılıq ədəbi dilin bütün dövrləri üçün ümumi və eyni deyildir. Belə ki, ayrı-ayrı üslubi qollarda obrazlılıq müxtəlif təzahürə malik olduğu kimi ayrı-ayrı dövrlərdə də obrazlılıq tam eyniyyət təşkil etmir və funksional imkanlarının genişliyinə görə aparıcı xarakterə malikdir. Ona görə də bədii üslubda bütün üslubların nümunələrinə rast gəlmək olar. Bununla belə, bədii üslub dilin imkanlarından bədii təsvir məqsədi ilə istifadəsinə görə fərqlənir.

Professor Ə.Dəmirçizadə bədii üslub üçün ekspressivlik, emosionallıq və

təsvir vasitələrindən fərdi istifadənin mühüm olduğunu göstərir. «Bədii üslub və ya bədii dil obrazlı dildir: bu üslubda obrazı-surəti daha canlı rəsm etmək üçün ən əlverişli sözü və ya ifadəni tapıb işlətmək tələb olunur». (Bax: Ə.Dəmirçizadə Azərbaycan dilinin üslubiyyatı, Bakı, 1962, səh.31-33).

Bədii üslubun leksik imkanları olduqca genişdir. Burada çoxmənalı və məcazi sözlərdən, dialektizmlərdən, alınma sözlərdən, jarqonlardan, danışq dili elementlərindən, leksik vasitələrdən və s. üslubi məqsədlər üçün istifadə olunur.

Azərbaycan ədəbi dilində xüsusi yeri olan bədii üslub yazıyaqədərki şifahi ədəbi dilimizin poetik üslubu əsasında formalaşmışdır. Bu üslub ədəbi dilin və xalq danışq dilinin xüsusiyyətləri əsasında get-gedə daha da zənginləşmişdir. Professor Afad Qurbanov bununla bağlı yazır ki, bədii üslub müstəqil və zəngin funksional üslubi yükə malik dil hadisəsidir. Bədii üslub öz xüsusiyyətləri və əlamətləri ilə olduqca obrazlı, emosional və ekspressivdir. Bu üslub başqa funksional üslublara nisbətən xalq danışq dilinə daha yaxındır.

A.Babayev isə bədii üslubun əsas keyfiyyətlərindən biri kimi: «Bədii üslubda estetik anlayış əsas aparıcı